

Oksana Kravetska

PUBLIC AND POLITICAL ACTIVITIES OF SYDOR GOLUBOVYCH OF 1906–1914

The article is dedicated to the analysis of Sydor Golubovych's political management in the period of 1906–1914: the main trends and the results of partial and parliamentary work in the UNDP in State Council in Vienna have been singled out; ukrainian representation peculiarities of political struggle in the representatives of political power have been taken into account.

Key words: S. Golubovych, Ukrainian National Democrats Party, Podilska Council, State Council in Vienna, Galytskyi Seim.

УДК 94 (477)

Ігор Соляр

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1920-Х РР.

Розкрито особливості політики польської адміністрації у національно-культурній сфері у Західній Україні в 20-х рр. XX ст., проаналізовано боротьбу українських політичних партій за впливи на культурно-освітні організації краю.

Ключові слова: Культурно-просвітницька діяльність, національно-державницькі партії, Західна Україна, польська влада, національні інтереси.

Ідеї просвіти, рідної школи, захисту національних інтересів українців були об'єднувачими для партій національно-державницького табору: Української народно-трудової партії (УНТП), Української радикальної партії (УРП), Української соціал-демократичної партії (УСДП), Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) (1925), Української соціалістично-радикальної партії (УСРП) (1926 р.).

Мета статті – аналіз культурно-просвітньої діяльності національно-державницьких партій Західної України у 1920-х рр. Її джерельною основою стали матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАУ у м. Львові), державних архівів Івано-Франківської (ДАІФО) та Львівської (ДАЛО) областей, спогади І. Кедрини [1], І. Макуха [2], С. Чернецького [3], матеріали тогочасної періодичної преси.

У сучасній українській історіографії ця проблема є малодослідженою. У наукових працях І. Васюти [4], М. Кугутяка [5], М. Швагуляка [6] охарактеризовано політичні, економічні та культурно-освітні напрями діяльності провідних українських партій. У польській історіографії ці проблеми частково досліджували М. Пап'єжинська-Турек [7], Р. Торжецький [8], Р. Томчик [9] та ін.

Культурно-просвітній рух у Західній Україні становив серйозну небезпеку для владних інституцій Другої Речіпосполитої, що намагалися будь-якими діями призупинити його розгортання й поширення у середовищі українців. Державні владні структури й місцева поліція створювали штучні перешкоди у діяльності Головного виділу "Просвіти", філій і читалень Головної управи Українського педагогічного товариства (УПТ) та ін.

Утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), злука УНР і ЗУНР виступала свідченням успішного та ефективного розв'язання культурно-освітніх проблем у власній державі. Державний секретаріат ЗУНР та Українська Національна Рада (УНРада), отримавши важелі суспільного впливу, намагались налагодити соціально-економічний та політичний лад у краї. Найважливіші закони щодо організації освіти були ухвалені Державним секретаріатом ЗУНР у 1919 р. З'їзд представників народного учительства Західної України, що проходив 3 лютого 1919 р., розглядав питання організації народного шкільництва та українського учительства. Ухвалений 19 лютого 1919 р. закон "Про основи улагодження шкільництва на Західні області Української Народної Республіки" передбачав, що усі школи стають державними, а учителі, які працюють у них, є державними службовцями. Урядовою та державною мовою в усіх державних школах вважалась українська. Один із параграфів цього закону гарантував неукраїнському населенню краю право на школи з навчанням рідною мовою [10, с. 21–22].

Спробою накреслити основні напрями реформування освіти став з'їзд учителів середніх шкіл, що відбувся 21–23 березня 1919 р. у Станиславові. Він ухвалив резолюції, у яких відзначалось, що "школа має бути національна і має не тільки приготувати до студій на університеті, а до життя і

праці. Вона має бути вільна від всяких односторонніх впливів держави, церкви, політичних партій і суспільних клас" [11, арк. 3–4]. Згідно з резолюціями з'їзду передбачалося поділити середню школу на початкову, однотипну середню школу без класичних мов і різнотипну вищу середню школу (гуманістичну, реальну, модерно-філологічну і технічну). Однак реалізувати їх не вдалося через поразку Української революції.

Попри військовий наступ, українці відчували також культурно-освітню експансію поляків. Досить яскраво це описав І. Герасимович, цитуючи польську пресу: "Про мілітаристичні напади не думаємо, не маємо наміру атакувати наших сусідів із зброєю в руках, однак культурницький цивілізаційний наїзд є дозволений кожному. Такій ідейній праці нічого не можна закинути... Коли в кожній громаді на "кресах", міській чи сільській, знайдеться вчитель поляк-ідейник, який зуміє кресову дітвору вщепити від наймолодших літ переконання, чим вона є чим повинна почуватися, тоді вплив цих нових віток на оточення видасть просто необчислені овочі. Учителя-поляка жде апостольська місія, він же повинен стати місіонером, пропагандистом польської думки на східних окраїнах" [12, с. 4].

Найсильніший колонізаційний наступ українці відчували в культурній площині. Спішно ліквідовуючи українські школи, перешкоджаючи діяльності "Просвіти", УПТ та інших інституцій і культурно-освітніх закладів, польська влада на початку 1920-х рр. здійснювала повну централізацію шкільництва, усунувши вплив громадського чинника. Як згадував один із лідерів УРП І. Макух – "винищити українську інтелігенцію – це було перше завдання польської адміністрації" [2, с. 48].

3 червня 1920 р. у Львові проведено нараду всіх культурно-освітніх, економічних і політичних організацій. Її учасники одностайно зійшлися на тому, що українське громадянство визнало Українське педагогічне товариство (УПТ) національною шкільною владою, усі українські приватні школи мали їй підпорядковуватися, жодна приватна школа не могла бути заснована і створена без відома УПТ, питаннями приватного шкільництва мав опікуватись окремий секретаріат, до складу якого секції народної школи і учительських семінарій, середньої школи, фахових шкіл [13, арк. 1].

Цей крок став відправною точкою на шляху до консолідації культурно-освітніх сил заради порятунку, відновлення та організації шкільництва у Західній Україні. Ці ухвали дали змогу товариству очолити усю організаційну, навчально-виховну, фінансово-економічну роботу щодо розбудови української освіти в краї. Запорукою успішної діяльності товариства стало об'єднання навколо нього найкращих представників української інтелігенції цієї доби – М. Галущинського, О. Макарушки, О. Терлецького, І. Крип'якевича, І. Герасимовича, Д. Коренця, К. Малицької та інших, які виступили організаторами і натхненниками відновлення діяльності УПТ на початку 1920-х рр.

"Просвіта", УПТ "Рідна школа", "Луг", "Сільський господар", виконували важливу місію щодо залучення української громадськості до відновлення своєї праці з пропаганди державницької ідеології та виховання національної свідомості українців. У цьому важливому процесі, незважаючи на перешкоди польської влади, товариству допомагали партії самостійницької орієнтації – УНТП, УРП, УСДП тощо. Для вироблення спільної політичної лінії усіх національних сил краю скликались міжпартійні з'їзди у 1921–1922 рр., у яких брали участь представники "Просвіти", а також Головної управи УПТ.

Стан українського шкільництва та польська шкільна політика з подачі керівних органів УПТ стали невід'ємною складовою численних протестів та звернень уряду ЗУНР, Західно-Українського товариства Ліги Націй (ЗУТЛН), політичних партій краю до Ліги Націй, інших міжнародних організацій, урядів і парламентарів країн світу. Із заявами протесту проти приєднання Східної Галичини до Польщі виступили президент УНРади Є. Петрушевич, УРП у польському сеймі та сенаті, політичні партії, "Просвіта".

Найактивніші і найдіяльніші політичні сили розпочали вічеву акцію, наслідком якої були резолюції з протестом проти усіх розпоряджень, що обмежували права українців, та вимогою їх скасування. Представники українського населення, обрані вічами, особисто вручали ухвалені резолюції повітовій польській владі і кураторам, звертались з протестами до міністерства освіти і віросповідання Польщі.

Польська держава проводила дискримінаційну асиміляційну політику, тому просвітній рух став впливовим чинником національної консолідації українства.

Незважаючи на перешкоди влади у відновленні просвітніх осередків, у 1922 р. діяло 63 філії і 882 читальні. Згідно зі статистичними даними, упродовж 1923–1927 рр. щодня відновлювалася або утворювалася одна читальня, до 1930 р. функціонувало 87 філій [14, с. 101].

21 травня 1923 р. у Львові відбувся з'їзд УНТП, який не оминув обговорення культурно-освітницьких проблем. Із аналізом стану шкільництва в краї виступив голова "Просвіти" (1923–1931 рр.) М. Галущинський, який наприкінці роботи з'їзду зачитав резолюції у шкільній справі. У них Народний з'їзд стверджував, що тимчасовий закон про устрій шкільної влади, ухвалений польським сеймом у 1921 р., не є обов'язковим для Східної Галичини, протестував найрішучіше проти

нав'язування цього статуту українцям, не даючи їм змоги в жодній шкільній установі відстоювати свої інтереси. Він захищав українське шкільництво на українських землях [15, с. 123–124].

Народний з'їзд агітував українське громадянство до активної участі в діяльності культурних, освітніх, гуманітарних і спортивних установах. У 9 пункті резолюції наголошувалося на заснуванні дитячих садків до опіки над школами і до жертвовності з метою заснування й утримання приватних шкіл, а в позашкільній діяльності – "до поборювання змагань та усування всіх тих признаков психіки народу, що є вислідом вікового рабства українського народу" [16, с. 54].

З'їзд УРП, що відбувся 6 квітня 1924 р., закликав українське громадянство до захисту українського шкільництва, утворення окремої установи, що мала б опікуватися шкільництвом.

Проте ідея утворення окремої центральної установи з проблемами шкільництва залишилась не реалізованою. Наступний з'їзд УРП, що відбувся 1 лютого 1925 р. в Станисловові, уже про неї мову не вів, а лише стверджував у своїх резолюціях, що українське шкільництво нищить шкільна влада усіма можливостями.

Проблема відносин "Просвіти", УПТ і духовенства була актуальною як для УРП, так і її друкованого органу "Громадського голосу". Критикуючи розбещеність, ворожість духовенства, "Громадський голос" підкреслював, що: "Багато духовенства ставиться байдуже до рідної школи так само, як до всіх народних справ, а дуже поважне число духовних – вороже і то на стільке вороже, що має відвагу прилюдно (як ось на головних зборах УПТ, та на численній анкеті університетській) виступати проти рідної школи, коли вона їм не по нутру". Причину цієї ворожості автор бачив у вихованні священників у духовних семінаріях, де "очищують молоді душі з усіх народних, українських ідеалі тай напивають отрутою" [17].

Однією з позитивних тенденцій політичного життя Західної України стало утворення 11 липня 1925 р. УНДО внаслідок злиття УНТП, УПНР та національної групи Української парламентської репрезентації (УПР) [18]. Новоутворена партія, у відозві від 11 липня 1925 р., пояснювала свою основну політичну лінію – здобуття самостійної, соборної Української держави та підкреслювала, що "...від нинішнього дня весь український національний табір виступає як одна цілість, стає в одній оборонній і боєвій лаві, в одній суспільній фаланзі" [19]. УНДО своїми політичними акціями виражало не лише свої вузькопартійні, а загальнонаціональні інтереси, на відміну від інших партій Західної України. Його впливи посилювалися серед "Просвіти", УПТ "Рідна школа", "Сільського господаря" та інших інституцій.

У відповідь на асиміляційний наступ влади, УНДО розгорнуло в краї масштабну антиполонізаційну акцію. Провід партії звертався до українського населення з пропозицією масового виступу на захист рідної школи. 28 серпня 1925 р. на засіданні президії центрального комітету і представників освітніх установ опрацьовано програму дій, що передбачала організацію народних віч проти полонізації українських шкіл.

Уже 30 серпня 1925 р. у Львові відбулося народне віче на захист української школи, на якому виступив В. Целевич. Наступного дня націонал-демократи провели протестаційне віче у Тернополі. Від УНДО на ньому виступили М. Струтинський, С. Баран, від УРП – Д. Ладика. Загалом варто відзначити, що проблема українського шкільництва, культурно-освітні питання були на порядку денному керівних органів УНДО. УНДО зараховувало "Просвіту", "Рідну школу" до національного доробку. "Можуть нам наші зовнішні вороги відобразити самостійність, відобрати державні школи, замкнути доступ до урядів і т. д., але як "Просвіта", "Рідна школа" будуть успішно виконувати свої завдання, народ наш не щезне з лиця землі" [20, арк. 3–4].

УНДО, згідно зі своєю програмою, захищало внутрішню автономію "Просвіти", "Рідної школи", її відмежування від політичних партій. Основні заходи культурно-освітньої політики УНДО були випрацьовані на II з'їзді партії у 1926 р. З відповідною доповіддю виступав голова "Просвіти" М. Галуцинський. У ній стверджувалося про те, що Польща проводила політику послідовного знищення українського шкільництва. З'їзд звернув увагу українського суспільства на необхідність організації боротьби за рідну школу, її національний зміст. При цьому особливий акцент робився на створенні приватного українського шкільництва, організацію дошкільного і позашкільного національного виховання, матеріальну підтримку освітніх установ [21, арк. 6–7].

На цьому з'їзді М. Струтинський вніс додаткову резолюцію "Про зв'язок преси з центральними українськими установами, у якій Народний з'їзд доручав ЦК УНДО подбати щоб національні культурно-освітні та економічно-фінансові установи своєчасно інформували українську пресу про свою працю та потреби. Ця пропозиція (з поправкою М. Галуцинського) була одногосно підтримана учасниками з'їзду [22].

УНДО, УСРП боролися за домінування у національно-культурних товариствах. 26 грудня 1926 р. відбувся черговий з'їзд УСРП, що покладав на своїх членів обов'язок не допускати до "Лугів", як і

до інших неполітичних товариств ("Просвіта", "Рідна школа") УНДО, засудивши акцію внесення розколу Р. Дашкевичем у роботу "Лугу" [23].

Подекуди представники УСРП виступали з рішучою критикою окремих проявів діяльності "Просвіти".

УСРП мала свій погляд на проведення з'їзду "Просвітою", "Рідною школою" у листопаді 1927 р. Так, соціалісти-радикали вважали, що з'їзди практично не відрізнялися від інших, розкритикували позицію УНДО і виступ його генерального секретаря Володимира Целевича. УСРП звертала увагу в основному на опозиційні виступи, що стосувалися діяльності окремих гуртків проти постанов з'їзду і Головної управи, лояльності щодо польської шкільної влади, міжпартійної боротьби.

УСРП критикувала діяльність керівництва товариства "Просвіти", "Рідної школи" за те, що вони перебувають під впливом УНДО. "Громадський голос" називав їхні управи "ундівсько-клерикальними".

29 листопада 1929 р. відбулися наради УНДО. У доповіді "Організація УНДО" секретаря партії Л. Макарушки визначалося ставлення УНДО до "Просвіти" та інших товариств [24, арк. 9].

У другій половині 1920-х рр. боротьба за впливи у "Просвіті", "Рідній школі" загострилася. Якщо раніше Головна управа складалася з представників УНТП, яку доповнювали предствники УРП і УСДП, то після створення УНДО, як найвпливовіша політична сила в Західній Україні, прагнули отримати контроль над ними, що викликало зрозумілий спротив з боку УСРП, КПЗУ, УПП та інших структур.

5 грудня 1928 р. українські депутати польського парламенту внесли законопроект про мову навчання і загалом про школи національних меншин. УПР також виступила за перебудову шкільної адміністрації та реалізацію закону 1922 р. про український університет у Львові. Про активність українських депутатів може свідчити той факт, що лише упродовж одного засідання сейму 15 травня 1928 р. ними скеровано 17 запитів-інтерпеляцій, що стосувалися закриття українських шкіл та гімназій, переведення українських учителів у інші регіони держави, нищення польською владою організаційних структур "Просвіти" і "Рідної школи" [25, с. 9].

Інші українські політичні партії краю теж прагнули проводити культурно-освітню роботу серед населення. УСДП нейтрально ставилася до діяльності "Просвіти", "Рідної школи". Просвітницьку діяльність партійці обговорили на першій конференції товариства "Робітнична громада" 5 вересня 1927 р. у Львові. У доповіді "Культурно-освітня праця українського пролетаріату в минулому й майбутньому" І. Квасниця підкреслював, що упродовж минулого року виникло 10 гуртків "Робітничої громади", до складу якої вступило 570 членів, найактивніше вона діяла у Дрогобичі й Перемишлі. Доповідач закликав до активізації роботи кожного гуртка. У виступі М. Домбчевського "Культурно-освітня праця серед пролетаріату в Західній Європі" містився заклик до використання досвіду західноєвропейського робітництва.

Учасники конференції одноголосно ухвалили резолюцію, у якій відзначалося, що основним завданням товариства мало бути класове усвідомлення українського пролетаріату. Просвітницька діяльність УСДП, на думку І. Райківського, поєднувала розвиток національної свідомості робітництва з пропагандою соціалістичних ідей. Партія виступала проти співпраці з несоціалістичними товариствами [25, с. 9].

Таким чином, культурно-просвітницька діяльність політичних партій Західної України сприяла захисту національно-культурних інтересів краю. Питання розвитку шкільництва, культурно-освітніх установ були складовою розв'язання українського питання в міжвоєнний період ХХ ст. Гостре міжпартійне протистояння у другій половині 1920-х рр. викликане боротьбою лівих та лівоцентристських партій за впливи у "Просвіті", "Рідній школі" з одного боку, а з іншого – це перешкоджало виконанню національно-культурними товариствами їхньої основної мети і створювало прецедент для адміністративних репресій проти його низових осередків.

Список використаних джерел

1. Кедрин І. Життя-події-люди. Спомини і коментарі / Кедрин І. – Нью Йорк: Видавнича кооператива "Червоної калини", 1976. – 724 с.
2. Макух І. На народній службі. Спогади / Макух І. / Серія "Спадщина". – Київ, 2001. – 572 с.
3. Чернецький А. Спомини з мого життя / Чернецький А. / Серія "Спадщина". Кн. 15. – Київ: Основні цінності, 2001. – 168 с.
4. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939 рр.) / Васюта І. – Львів: Каменяр, 2006. – 335 с.
5. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 204 с.
6. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939) / Швагуляк М. // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 77–82.
7. Papierzynska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1926 / Papierzynska-Turek M. – Krakow, 1979. – 390 s.
8. Torzecki R. Kwetsia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / Torzecki R. – Krakow, 1989. – 258 s.
9. Tomczyk R. Ukrainie zjednoczenie narodowo-demokratyczne. 1925–1939 / Tomczyk R. – Szczecin, 2006. – 336 s.
10. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення / Ступарик Б. – Київ, 1998. – С.21–22.
11. Центральний державний історичний архів у

Львові (далі – ЦДІАУ у м. Львові). – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 3–4. 12. Герасимович І. Збройна культурна війна / Герасимович І. – Л., 1925. – С. 4. 13. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 1. 14. Звіт з діяльності товариства "Просвіта" за час від 1-го січня 1929 до 30 червня 1930 р. – Львів, 1931. – 103 с. 15. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 123–124. 16. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах. – Т. 7. – Київ, 2001. – С. 54. 17. Громадський голос. – 2 лютого 1924. 18. Діло. – 13 липня 1925. 19. Діло. – 2 вересня 1925. 20. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 3–4. 21. Державний архів Львівської області. – Ф. 271. – Оп. 2. – Спр. 456. – Арк. 6–7. 22. Діло. – 28 листопада 1926. – С. 6. 23. Діло. – 18 травня 1928. 24. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 9. 25. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939). – Івано-Франківськ, 1999. – С. 9.

Игорь Соляр

КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНО-ГОСУДАРСТВЕННИЧЕСКИХ ПАРТИЙ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ В 1920-Х ГГ.

Раскрыты особенности политики польской администрации в национально-культурной сфере в Западной Украине в 20-х гг. XX века, проанализированы борьбу украинских политических партий за влияние на культурно-образовательные организации края.

Ключевые слова: культурно-просветительская деятельность, национально-государственные партии, Западная Украина, польские власти, национальные интересы.

Igor Solyar

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES NATIONAL-STATE POLITICAL PARTIES IN WESTERN UKRAINE IN 1920

The peculiarities of Polish administration policy in the national cultural institutions in Western Ukraine in the 20's of the twentieth century, analyzed the struggle of Ukrainian political parties for the impacts on cultural and educational organizations edge.

Keywords: Cultural and educational activities, national and state parties, western Ukraine, the Polish government, national interests.

УДК 94 (477)

Олена Сапіга

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ГОСПІТАЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ТА ЇХ МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (1918–1920 РР.)

У статті висвітлюються історичні обставини та характер організації військових госпіталів УГА у 1918–1920 рр. під час бойових дій в Східній Галичині та в Наддніпрянщині, забезпечення їх санітарним обладнанням та медикаментами.

Ключові слова: Українська Галицька Армія, медична служба, шпиталь, комендант, лічниця.

Запорукою ефективної бойової діяльності Української Галицької Армії (УГА) у 1918–1920 рр. було налагодження функціонування медичної та санітарної служби, які в умовах масових епідемічних захворювань та ускладнення матеріально-технічного постачання збройних сил нерідко відігравали ключову роль у результатах воєнних дій.

Історія медичної служби УГА. є недостатньо досліджена в українській військовій історіографії. Відсутність узагальнюючих наукових робіт, так і конкретних досліджень організаційних аспектів діяльності цієї важливої структури національних збройних сил періоду української революції.

Першими і фактично єдиними дослідниками цієї проблематики були безпосередні учасники національно-визвольних змагань, які писали свої праці з урахуванням особистого досвіду: В. Щуровський [4] та В. Трембіцький [1; 25–27]. Поза увагою дослідників опинилася значна джерельна база спогадів вояків та старшин УГА, які брали участь у бойових діях на території Східної Галичини та Наддніпрянщини: Є. Бородієвича [20], І. Велигорського [7], В. Галана [13], В. Демчука [16], В. Кривокульського [2], О. Лазурка [9; 11], А. Назара [5], Я. Солтикевича [14] та